

*E*CATERINA CEA MARE
Portretul unei femei

„Ecaterina cea Mare. Portretul unei femei“ este a doua carte din monumentală trilogie dedicată de istoricul american Robert K. Massie familiei imperiale a Romanovilor – dinastia care a condus Rusia timp de mai bine de trei secole (1613-1917). Această trilogie mai cuprinde „Petru cel Mare. Viața și lumea lui“ (lucrare distinsă cu premiul Pulitzer și publicată în condiții grafice de excepție de Editura ALL, în 2015) și „Nicholas and Alexandra, The Romanovs: The Final Chapter“.

*E*CATERINA CEA MARE

Portretul unei femei

ROBERT K. MASSIE

Traducere din limba engleză de
Adina și Gabriel Rațiu

Redactare: Gabriel Tudor
Tehnoredactare: Liviu Stoica
Corectură: Adriana Călinescu
Design copertă: Alexandru Novac

CATHERINE THE GREAT. PORTRAIT OF A WOMAN

Robert K. Massie

Copyright © 2011 by Robert K. Massie
Maps copyright © 2011 by David Lindroth, Inc.
All rights reserved.

This translation published by arrangement with Random House,
a division of Penguin Random House LLC

ECATERINA CEA MARE. PORTRETUL UNEI FEMEI

Robert K. Massie

Copyright © 2018 Editura ALL
Toate drepturile rezervate.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MASSIE, ROBERT K.

Ecaterina cea Mare: portretul unei femei / Robert K. Massie; trad. din lb. engleză de Adina și Gabriel Rațiu. – București: Editura ALL, 2018
Conține bibliografie. – Index
ISBN 978-606-587-423-7

I. Rațiu, Adina (trad.)
II. Rațiu, Gabriel (trad.)

94

Grupul Editorial ALL:
Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,
sector 6, cod 060512 – București
Tel.: 021 402 26 00
Fax: 021 402 26 10
www.all.ro

Editura ALL face parte din Grupul Editorial ALL.

/editura.all
allcafe.ro

Pentru Deborah

Și pentru Bob Loomis.

Douăzeci și patru de ani, patru cărți.

Vă mulțumesc.

*Poate cea mai potrivită descriere a ei ar fi
că este, deopotrivă, femeie și împărăteasă.*

Ducele de Buckingham,
ambasadorul britanic în Rusia, 1762 – 1765

CUPRINS

Hărți.....	13
------------	----

PARTEA I – O PRINȚESĂ GERMANĂ

Capitolul 1	Copilăria Sofiei	19
Capitolul 2	Invitație în Rusia	28
Capitolul 3	Frederic al II-lea și călătoria în Rusia	33
Capitolul 4	Împărăteasa Elisabeta.....	41
Capitolul 5	Nașterea unui Mare Duce.....	51
Capitolul 6	Întâlnirea cu Elisabeta și cu Petru.....	59
Capitolul 7	Pneumonie.....	62
Capitolul 8	Corespondența interceptată.....	67
Capitolul 9	Convertirea și logodna	71
Capitolul 20	Un pelerinaj la Kiev și balurile mascate.....	75
Capitolul 11	Variola	80
Capitolul 12	Căsătoria	87
Capitolul 13	Johanna se întoarce acasă.....	95

PARTEA A II-A – UN MARIAJ NEFERICIT

Capitolul 14	Afacerea Jukova	101
Capitolul 15	Pereții n-au doar urechi, ci și ochi	106
Capitolul 16	Un câine de pază	111
Capitolul 17	„Nu a fost rege“	115
Capitolul 18	În iatac	118
Capitolul 19	Prăbușirea unei case	122
Capitolul 20	Desfătări de vară	125
Capitolul 21	Concedieri la curte	129
Capitolul 22	La Moscova și la țară	132
Capitolul 23	Cioglokov își face un dușman, iar Petru supraviețuiește unei conspirații	136
Capitolul 24	O baie înainte de Paște și biciul unui vizitiu	139
Capitolul 25	Stridii și un actor.....	143
Capitolul 26	Lectură, dans și trădare	147

PARTEA A III-A – SEDUCȚIE, MATERNITATE ȘI CONFLICT

Capitolul 27	Saltîkov	153
Capitolul 28	Nașterea moștenitorului.....	163
Capitolul 29	Riposta	170
Capitolul 30	Ambasadorul britanic.....	173
Capitolul 31	Un cutremur diplomatic.....	177
Capitolul 32	Poniatovski	180
Capitolul 33	Un șobolan mort, un iubit absent și o propunere riscantă ...	183
Capitolul 34	Ecaterina îl sfidează pe Brockdorff și organizează o petrecere	189
Capitolul 35	Retragerea lui Apraksin	194
Capitolul 36	Fiica Ecaterinei.....	198
Capitolul 37	Decăderea lui Bestujev.....	201
Capitolul 38	Cacealmauă	205
Capitolul 39	Confruntarea	210
Capitolul 40	Un ménage à quatre	214

PARTEA A IV-A – CLIPA CEA MARE A SOSIT!

Capitolul 41	Panin, Orlov și moartea Elisabetei.....	221
Capitolul 42	Scurta domnie a lui Petru al III-lea	232
Capitolul 43	„Dura!“	242
Capitolul 44	„Nici noi nu știm ce am făcut“	254

PARTEA A V-A – ÎMPĂRĂTEASA RUSIEI

Capitolul 45	Încoronarea.....	267
Capitolul 46	Guvernul și Biserica.....	275
Capitolul 47	Șerbia	284
Capitolul 48	„Doamna Orlova nu ar putea niciodată să fie împărăteasa Rusiei“	293
Capitolul 49	Moartea lui Ivan al VI-lea.....	300
Capitolul 50	Ecaterina și Iluminismul	307
Capitolul 51	<i>Nakaz-ul</i>	318
Capitolul 52	„Toate clasele libere din imperiu“	325
Capitolul 53	„Regele pus de noi“	334
Capitolul 54	Prima împărțire a Poloniei și primul război ruso-turc.....	341
Capitolul 55	Doctori, variolă și ciumă	351
Capitolul 56	Întoarcerea lui „Petru al III-lea“	358
Capitolul 57	Ultimele zile ale „Marchizului de Pugaciov“	367

PARTEA A VI-A – POTEMKIN ȘI FAVORITISMUL

Capitolul 58	Vasilicikov	377
Capitolul 59	Ecaterina și Potemkin: pasiunea	381
Capitolul 60	Ascensiunea lui Potemkin	392

Capitolul 61	Ecaterina și Potemkin: Despărțirea	396
Capitolul 62	Noi relații.....	402
Capitolul 63	Favoriții	407

PARTEA A VII-A – „NUMELE MEU ESTE ECATERINA A II-A“

Capitolul 64	Ecaterina, Pavel și Natalia	419
Capitolul 65	Pavel, Maria și succesiunea	427
Capitolul 66	Potemkin: Ziditor și diplomat.....	436
Capitolul 67	O călătorie în Crimeea și „satele lui Potemkin“	442
Capitolul 68	Al doilea război ruso-turc și moartea lui Potemkin	453
Capitolul 69	Artă, arhitectură și călărețul de aramă	467
Capitolul 70	„Ar fi în stare să își spânzure propriul rege de un felinar!“ ...	479
Capitolul 71	Disensiuni în Rusia, ultima împărțire a Poloniei	491
Capitolul 72	Amurg	501
Capitolul 73	Moartea Ecaterinei cea Mare	509
Mulțumiri		515
Bibliografie selectivă.....		517
Note		521
Index		537

✿ PARTEA I ✿

O PRINȚESĂ GERMANĂ

COPILĂRIA SOFIEI

Prințul Christian August de Anhalt-Zerbst nu se evidenția aproape cu nimic în puzderia de nobili obscuri și scăpătați care împânzeau cadrul și societatea Germaniei, o țară extrem de fragmentată politic în secolul al XVIII-lea. Lipsit de calități excepționale, dar și de patimi scandaloase, prințul Christian afișa virtuțile solide ale sângelui său de aristocrat prusac: o aplecare neclintită către ordine, disciplină, integritate, cumpătate și pietate, precum și o deplină indiferență față de tot ce însemna bârfă, intrigă, informații inutile și lume, în general. Născut în anul 1690, se înrolase ca militar de carieră în armata regelui Friedrich Wilhelm al Prusiei. În campaniile duse împotriva Suediei, Franței și Austriei, se achitase de sarcinile militare cu o conștiinciozitate desăvârșită, fără însă a străluci pe câmpul de luptă și fără a săvârși fapte care să îi frâneze ori să îi impulsioneze cariera. Odată cu instaurarea păcii, regele, care își numise la un moment dat ofițerul credincios „idiotul acela de Zerbst”, îi încredințase comanda unui regiment de infanterie stabilit în portul Stettin, recent cucerit de la suedezi, pe țărmul baltic al Pomeraniei. Acolo, în 1727, prințul Christian, încă burlac în ciuda celor treizeci și șapte de ani ai săi, cedă în fața rugămintelor familiei și se angajă să aducă pe lume un moștenitor. Gătit cu cea mai bună uniformă albastră și cu strălucitoarea sabie de paradă la brâu, el se căsătorii cu o prințesă de doar cincisprezece ani, Johanna Elisabeta de Holstein-Gottorp, pe care abia de-o cunoștea. Familia lui, care, împreună cu rudele fetei, pusese la cale căsătoria, era beată de fericire; nu doar că stirpea Anhalt-Zerbst părea salvată de la pieire, dar, în plus, familia Johannei se afla cu o treaptă mai sus decât ei pe scara socială.

Partida se dovedii însă una nereușită. Diferența de vârstă își spusese cuvântul; măritișul unei adolescente cu un bărbat trecut de prima tinerețe rezultă, de obicei, dintr-un amalgam de motivații și de speranțe. În momentul în care Johanna, o fată de familie bună, dar săracă, ajunsese la vârsta adolescenței, iar părinții îi aranjară, fără să o consulte, căsătoria cu un bărbat respectabil, aproape de trei ori mai în vârstă decât ea, Johanna nu putu decât să accepte. Dar, mai rău decât atât, cei doi nu se asemănau aproape deloc ca fire și temperament. Christian August era un om simplu, onest, searbăd, singuratic și cumpătat, în vreme ce Johanna era sofisticată, energică, amatoare de plăceri și extravagantă. Trecea drept o femeie frumoasă, iar oamenii se lăsau ușor seduși de sprâncenele ei arcuite, de părul blond și cărlionțat, de farmecul

și de dorința ei de a se face plăcută. În compania altora, simțea nevoia să atragă toată atenția asupra ei, dar, pe măsură ce înainta în vârstă, gesturile sale începură să pară tot mai exagerate. Timpul scoase la iveală și alte cusururi. Flecăreala voioasă îi trăda caracterul superficial, iar, când cineva cuteza să o contrazică, farmecul se transforma rapid în irascibilitate și ea dădea numaidecât frâu liber nervilor. Principalul motiv al acestui comportament, motiv pe care Johanna îl știuse de la bun început, era că mariajul se dovedise a fi o uriașă – și deja iremediabilă – greșală.

Temerile tinerei se adeveriră pentru prima oară când văzu casa din Stettin în care proaspătul ei soț o adusese. Johanna își petrecuse copilăria într-un mediu de o excepțională eleganță. Întrucât era unul dintre cei doisprezece copii ai unei familii care reprezenta o ramură minoră a casei ducale de Holstein, tatăl ei, episcopul luteran de Lübeck, o încredințase, spre a fi educată, nașei ei, ducesa de Braunschweig, care nu avea moștenitori. Acolo, la curtea cea mai somptuoasă din nordul Germaniei, Johanna se deprinsese cu o viață plină de veșminte luxoase, cu o societate cosmopolită, baluri, operă, concerte, artificii, partide de vânatoare și nesfârșite clevetiri.

Proaspătul ei soț, Christian August, ofițer de carieră, nevoit să se întrețină din solda modestă, nu îi putea oferi nimic din toate acestea. Cel mai mare lux pe care și-l putea permite era o casă umilă, din piatră cenușie, situată pe o stradă măturată de vânturi și de ploaie. Orașul-fortăreață Stettin, care nu oferea decât priveliștea unei mări veșnic mohorâte, era dominat de o atmosferă rigidă, tipic soldățească. Stettin nu era tocmai locul propice în care să înflorească buna dispoziție, galanteria sau rafinamentul. Soțiile militarilor duceau o viață anostă, iar soțiile orașenilor, una și mai banală. Și iată cum, în acel mediu, o tânără energetică, abia smulsă din mijlocul luxului și al petrecerilor de la curtea din Braunschweig, se vedea obligată să supraviețuiască dintr-un venit infim, alături de un soț puritan, devotat trup și suflet armatei, predispus la o frugalitate neabătută, priceput doar să dea ordine, nu și să poarte o conversație, și nerăbdător să vadă că soția sa își duce la îndeplinire scopul pentru care o luase: acela de a aduce pe lume un moștenitor. Johanna făcea tot ce îi stătea în putință spre a-i împlini dorința – deși profund nefericită, își făcea datoria, ca o soție devotată. Cu toate acestea, înăuntrul ei, tânjea să fie liberă: să scape de soțul plicticos, să scape de lipsurile materiale, de lumea îngustă și provincială a Stettinului. Întotdeauna avusese convingerea că merita mai mult decât atât. Apoi, la optsprezece luni după nuntă, ea aduse pe lume un copil.

La cei șaisprezece ani ai săi, Johanna nu era deloc pregătită să dea piept cu greutățile maternității. Se împăcase cu ideea sarcinii, creându-și un univers iluzoriu, în care copiii săi aveau să devină prelungiri ale propriei persoane, iar viețile lor să îi ofere, în cele din urmă, mijloacele de a-și împlini ambițiile personale. Prinsă în mrejele visării, era ferm convinsă că pruncul pe care îl purta în pânțe – primul ei copil – avea să fie băiat, un urmaș pentru tatăl lui, dar, mai presus de toate, un tânăr chipeș și remarcabil, a cărui carieră strălucită avea să fie călăuzită și împărtășită de ea.

Pe 21 aprilie 1729, la orele două și jumătate noaptea, în atmosfera rece și sumbră a răsăritului baltic, veni pe lume copilul Johannei. Spre deznădejdea ei, era fată. Johanna și mult mai îngăduitorul ei soț reușiră să aleagă un nume pentru copil, Sofia

Augusta Frederica, însă, încă de la început, Johanna găsi imposibil să își descopere sau să își exprime sentimentele materne. Nu își alăpta și nici nu își mângâia fiica; nu stătea nicio clipă aplecată peste leagănul ei și refuza să o țină în brațe. Dimpotrivă, o abandonă, fără să stea pe gânduri, în grija servitorilor și a doicilor.

O explicație a comportamentului său ar putea fi aceea că nașterea aproape o costase viața pe Johanna. Timp de nouăsprezece săptămâni de la nașterea Sofiei, mama adolescentă zăcu la pat. O altă explicație ar fi aceea că Johanna era încă foarte tânără și nu apucase să își îndeplinească propriile năzuințe arzătoare. Totuși, adevăratul motiv era acela că dăduse naștere unei fete. Ironia sorții va face ca tocmai acea fiică să fie realizarea de căpătâi a vieții ei, deși Johanna nu avea de unde să o știe la momentul acela. Dacă pruncul abia născut ar fi fost fiul pe care și-l dorea cu atâta ardoare, iar acesta ar fi ajuns la maturitate, ar fi moștenit, de la tatăl lui, titlul de prinț de Anhalt-Zerbst. Dar, atunci, destinul Rusiei ar fi fost cu totul altul, iar numele Johannei nu ar fi rămas consemnat în istorie.

La optsprezece luni de la nașterea primului copil, Johanna aduse pe lume și fiul mult dorit. Dragostea pentru cel de-al doilea copil, Wilhelm Christian, deveni și mai pătimasă din clipa în care ea își dădu seama că acesta era grav bolnav. Grija pentru băiatul care dădea semne că ar suferi de rahitism se transformă în obsesie. Îl dezmierda, îl răsfăța, și rareori îl scăpa din ochi, revărsând asupra lui toată iubirea pe care i-o refuzase fiicei. În acest timp, Sofia, deja conștientă că nașterea sa fusese o cruntă dezamăgire pentru mama ei, observa de la distanță afecțiunea cu care Johanna îi înconjura frățiorul. Sărutări tandre, șoapte drăgăstoase, mângâieri blânde, toate acestea îi erau oferite cu generozitate băiatului, sub privirile Sofiei. Firește, nu rareori se întâmplă ca mama unui copil cu handicap ori suferind de o boală cronică să îi acorde mai mult timp aceluși copil, iar ceilalți copii ai familiei să nu agreze această atenție disproporționată. Totuși, indiferența Johannei față de Sofia nu se declanșase la nașterea lui Wilhelm, ci doar se adâncise, odată cu trecerea timpului. Consecința acestei discriminări materne va fi un veșnic prilej de suferință pentru Sofia. Majoritatea copiilor respinși sau neglijați în favoarea unui frate manifestă reacții întrucâtva asemănătoare cu cele ale Sofiei: pentru a evita alte dezamăgiri, și-a reprimat orice emoție; nu primea afecțiune și nici nu oferea. Micuțul Wilhelm, care primea dragostea mamei ca pe un sentiment firesc, nu se făcea vinovat de nimic; cu toate acestea, Sofia îl ura. Patruzeci de ani mai târziu, pe când își scria *Memoriile*, în cuvintele ei mocnea încă o profundă dușmănie:

Mi s-a spus că nașterea mea nu a fost întâmpinată cu mare bucurie... Tata mă considera un înger; mama nu mi-a acordat nici măcar o fărâma de atenție. Un an și jumătate mai târziu, ea [Johanna] a adus pe lume un fiu pe care l-a idolatrizat. Eu eram copilul tolerat și deseori muștrat cu o mânia și cu o brutalitate nemeritate. Simțeam toate aceste lucruri, fără a le înțelege însă foarte bine motivele.

Ulterior, numele lui Wilhelm Christian nu se mai regăsește în *Memoriile* ei până la moartea acestuia în 1742, la vârsta de doisprezece ani:

Nu a apucat să trăiască decât până la doisprezece ani, când a fost răpus de scarlatină. Abia după moartea lui s-a aflat cauza bolii care l-a silit să umble în cărje și pentru care degeaba i s-au administrat tot soiul de doctorii și au fost consultați cei mai renumiți medici din Germania. La sfatul lor, a fost trimis la băi, la Baden și Karlsbad, însă, de fiecare dată, s-a întors acasă la fel de be-teag cum plecase, iar piciorul i-a rămas scurt, pe măsură ce el înainta în vârstă. După moarte, i-au disecat trupul și au descoperit că Wilhelm avea șoldul dislocat, probabil din naștere... Mama a suferit nespus când a murit și a fost nevoie de eforturile întregii familii pentru a o mai alina.

Amărăciunea care răzbate din cuvintele Sofiei oferă doar o vagă imagine a imen-sei dușmăanii pe care i-o purta mamei sale. Răul provocat micuței Sofia de către Johanna prin favorizarea fătășii a celui de-al doilea copil își va pune amprenta asu-pra caracterului fetei. Respingerea de care se lovise în copilărie explică încercări-le ei constante de la vârsta maturității de a găsi afecțiunea care îi lipsise. Deși ajunsă la rangul de împărăteasă, aflată la apogeul puterii sale autocratice, ea nu-și va dori doar să trezească admirația oamenilor pentru inteligența sa scilpitoare și să-și asigu-re supunerea lor necondiționată, ci și să găsească acea căldură umană fundamentală pe care fratele ei – dar nu și ea – o primise din partea mamei.

În secolul al XVIII-lea, până și familiile aristocratice neînsemnate încercau să păstreze aparențele rangului lor. Copiii nobilimii aveau la dispoziție doici, guver-nante, meditari, profesori de muzică, dans, echitație și religie care să îi învețe ce-remoniile, eticheta și concepțiile de la curțile europene. Eticheta era primordi-ală; micii învățăcei exersau plecăciunile și reverențele de sute de ori, până când perfecțiunea devenea un gest reflex. Lecțiile de limbi străine erau, de asemenea, esențiale. Tinerii prinți și prințesele erau obligați să vorbească și să scrie în france-ză, limba elitei intelectuale europene; în familiile aristocratice germane, limba ger-mană era privită ca fiind vulgară.

Influența guvernantei sale, Elizabeth (Babet) Cardel, va juca un rol decisiv în acea etapă a vieții Sofiei. Lui Babet, o franțuzoaică hughenotă, care găsea Germania protestantă mai ferită de primejdii și mai agreabilă decât Franța catolică, îi reveni sarcina de a se ocupa de educația Sofiei. Babet înțelese rapid că deseale porniri agresive ale elevei sale izvorau din singurătate și din nevoia de încurajare și de afecțiune. Iar Babet îi oferi aceste lucruri. De asemenea, prin toată înzestrarea ei pentru logică și prin subtilitatea, ingeniozitatea și verva sa, atât în scris, cât și în conversație, fe-meia izbuti să îi însușească Sofiei o dragoste eternă pentru limba franceză. Lecțiile vor debuta cu *Les Faibles de La Fontaine*; după care vor avansa spre Corneille, Racine și Molière. Dar, după cum avea să mărturisească Sofia peste ani, o mare parte a educației sale se bazase pe memorare: „Lumea a remarcat de timpuriu că am o me-morie bună; motiv pentru care eram în permanență silită să învăț totul pe de rost. Am și acum o Biblie în germană, în care toate versetele pe care le-am memorat sunt subliniate cu roșu“.

Stilul pedagogic al lui Babet era blând în comparație cu al pastorului Wagner, un capelan militar pedant, ales de tatăl Sofiei, luteran fervent, pentru a-i iniția fiica în religie, geografie și istorie. Metodele rigide ale lui Wagner – memorează și repetă – nu aveau să dea roadele așteptate în cazul unei eleve pe care Babet o caracterizase deja drept *un esprit gauche** și care găsea o plăcere deosebită în a pune întrebări stânjenitoare: De ce oamenii marcanți din Antichitate, precum Marc Aureliu, erau osândiți pe vecie pentru că nu fuseseră mântuiți de Hristos și, prin urmare, nu puteau fi izbăviți de păcate? Wagner îi răspunse că aceea era voia Domnului. Cum arăta Universul înainte de Geneză? Wagner o lămuri că era cufundat în haos. Apoi, Sofia îi ceru să îi descrie haosul primordial, dar Wagner nu reuși să găsească vreun răspuns. Cuvântul „circumcizie” folosit de Wagner trezi întrebarea firească: Ce înseamnă? Oripilat de situația în care se afla, Wagner refuză iar să răspundă. După o rela-tare minuțioasă a ororilor care se vor întâmpla la Judecata de Apoi și a obstacolelor care stau în calea mântuirii, Wagner izbuti să își îngrozească eleva în asemenea măsură, încât „seară de seară, la apus, mă duceam la fereastră și plângeam”. A doua zi, însă, Sofia își luă revanșa: Cum e posibil ca Dumnezeu, în bunătatea Lui fără margini, să îngăduie monstruozițiile de la Judecata de Apoi? Wagner își amenință eleva cu bățul, zberând că nu există răspunsuri raționale la astfel de întrebări și că nu are voie să se îndoiască de vorbele lui. Babet interveni, pentru a calma spiritele. Mai târziu, Sofia va mărturisi: „Am convingerea de nestrămutat că Herr Wagner era un nătâng”, adăugând că „de când mă știu, am tins să ascult doar de glasul blândetei și al rațiunii și să mă răzvrătesc împotriva oricărei forme de constrângere”.

Cu toate acestea, nici blândetea, nici constrângerea nu îi vor fi de ajutor profesorului ei de muzică, Herr Roellig. „De fiecare dată, aducea cu el un individ care sco-tea răgete de bas” avea să îi scrie Sofia, peste ani, prietenului său Friedrich Melchior Grimm. „Îl puneam să cânte în camera mea. Ascultându-l, mă gândeam că mugește precum un taur, dar Herr Roellig era în culmea extazului ori de câte ori individul își întrebuița vocea de bas.” Ea nu reuși niciodată să depășească obstacolul propriei incapacități de a aprecia armonia. „Tânjesec să ascult și să gust muzica”, scria Sofia-Ecaterina în *Memoriile sale*, „dar în zadar. Urechile mele nu percep decât un amalgam de zgomote și nimic altceva.”

Metodele didactice ale lui Babet vor rămâne întipărite în memoria împărăte-sei care, mult mai târziu, își va exprima astfel recunoștința: „Avea un suflet nobil, o minte luminată și o inimă de aur; era răbdătoare, blândă, veselă, corectă și consecventă – pe scurt, o guvernantă cum orice copil și-ar dori să aibă”. Lui Voltaire, i se prezintă drept „eleva domnișoarei Cardel”, iar, în 1776, la vârsta de patruzeci și șapte de ani, îi scria lui Grimm:

Nu poți să știi întotdeauna ce gândesc copiii. Copiii sunt greu de înțeles, mai ales când educația conștiințioasă i-a deprins să fie ascultători, iar experiența i-a învățat să fie prudenți în discuțiile cu profesorii lor. Oare nu ar trebui să tragem

* (fr.) spirit rebel.

de aici înțeleapta concluzie că nu se cade să muștrăm un copil peste măsură, ci să îi cultivăm încrederea, în așa fel încât să nu își ascundă neroziile de noi?

Cu cât Sofia afișa mai multă independență, cu atât mai mult o îngrijora pe mama ei. Fata era arogantă și neascultătoare, conchise Johanna, apucături de care trebuia dezvățată înainte să vină vremea măritişului. Cum măritişul era singura opțiune pentru o prințesă neînsemnată, Johanna era hotărâtă „să alunge demonul orgoliului din ea”. Îi spunea întruna fiicei sale că este pe cât de urâtă, pe atât de obraznică. Sofia nu avea voie să vorbească neîntrebată și să își exprime opiniile în prezența adulților; era obligată să îngenuncheze și să sărute tivul fustei tuturor doamnelor de rang înalt care le treceau pragul. Iar Sofia se supunea fără să crâncească. Deși lipsită de afecțiune și de încurajare, păstra, totuși, o atitudine cuviincioasă față de mama sa, nu se împotrivea, se supunea poruncilor Johannei și își înăbușea propriile opinii. Mai târziu, această obișnuință de a-și disimula orgoliul sub masca smereniei avea să devină o tactică intenționată și utilă la care Sofia – sub noul nume de Ecaterina – apela ori de câte ori se confrunța cu o criză sau cu un pericol. Când se simțea amenințată, se înfășura în mantia sfielii, a respectului și a supunerii temporare. Acesta este încă un exemplu al influenței exercitate de Babet Cardel: o femeie de familie bună, acceptându-și statutul inferior de guvernantă, fără a-și pierde, totuși, stima de sine, demnitatea și mândria care o făcuseră să devină, în ochii Sofiei, mai presus de propria ei mamă.

În anii aceia, Sofia era un copil aparent vesel. Acest lucru se datora, pe de o parte, curiozității ei debordante, iar pe de alta, energiei nestăpânite care o domina. Avea nevoie să facă multă mișcare. Plimbările prin parc în compania lui Babet nu erau îndeajuns, astfel că părinții îi îngăduiră să se joace cu copiii din oraș. Sofia preluă rapid șefia cetelor de băieți și fete, nu doar pentru că era prințesă, ci și datorită calităților sale înnăscute de conducător și a imaginației care îi permitea să nască jocuri pe placul tuturor.

După o vreme, Christian August fu avansat de la rangul de comandant al garnizoanei la cel de guvernator al orașului Stettin, promovare care îi dădea dreptul să se mute, împreună cu familia, într-una dintre aripile castelului din granit situat în piața principală. Mutarea nu reprezintă un motiv de bucurie pentru Johanna. Ea era, în continuare, nefericită, nereușind să se împace cu poziția pe care i-o rezervase soarta. Se căsătorise cu un bărbat de condiție inferioară, iar, în locul vieții fastuoase la care visase, ajunsese o simplă aristocrată de provincie, într-un oraș de garnizoană. Născu încă doi copii, un băiat și o fată, dar niciunul dintre ei nu reuși să o facă mai fericită.

În dorința ei de a evada, gândurile îi fugeau mereu la relațiile înalte pe care încă le avea. Johanna venise pe lume într-una dintre cele mai influente familii germane, casa ducală de Holstein-Gottorp, și era convinsă că, datorită statutului familiei și inteligenței, farmecului și volubilității sale, încă avea șansa de a accede la o poziție socială mai bună. Dedică tot mai mult timp păstrării relațiilor cu rudele, prin dese scrisori și vizite constante. Mergea frecvent la Braunschweig, curtea strălucitoare a copilăriei sale, unde pereții erau ticsiți cu tablouri de Rembrandt și Van Dyck. Apoi, în

fiecare februarie, în perioada carnavalului, pleca la Berlin pentru a-și prezenta omagiile regelui Prusiei. Îi plăceau intrigile și până și bârfele de la curțile germane mărunte, unde visase cândva că va străluci, i se păreau, prin comparație cu Stettinul, încântătoare. Cu toate acestea, oriunde s-ar fi dus, Johanna simțea că este privită ca o rudă săracă, o fată de familie bună care acceptase un mariaj lipsit de perspective.

Din momentul în care Sofia împlini opt ani, Johanna începu să o ia cu ea în călătorii. Considera că este de datoria ei să pună la cale o viitoare căsătorie și nu strica să dea de știre înaltei societăți, deși poate prematur, că în Stettin locuiește o tânără prințesă. Și pe bună dreptate, căci măritișul era un subiect important de conversație cu ocazia vizitelor celor două. Până să împlinească zece ani, Sofia asistase deja la nenumărate discuții între unchii și mătușile ei, cu privire la potențialii soți. Sofia nu se împotriva niciodată să călătorească alături de mama ei, ba chiar acest lucru îi făcea plăcere. Pe măsură ce creștea, înțelegea tot mai bine scopul acelor vizite și era pe deplin de acord cu ele. Căsătoria nu îi oferea doar cea mai simplă cale de scăpa de mama și de familia ei, ci o ferea și de o altă perspectivă cumplită. Putea sfârși prin a ajunge în situația mătușilor ei nemăritate, fiice care prisoseau micii nobilimi din nordul Germaniei și care fuseseră izolate în cele mai retrase aripi ale castelelor familiei ori trimise definitiv la vreo mănăstire protestantă îndepărtată. Sofia își amintea vizita făcută unei astfel de nefericite, o soră mai mare a mamei ei, ai cărei câini moșpi, șaisprezece la număr, dormeau, mâncau și își făceau nevoile în aceeași cameră cu stăpâna lor. „Pe lângă ei, în acea încăpere trăiau și o mulțime de papagali“, scria Sofia. „Vă închipuiți ce duhoare domnea înăuntru.“

În ciuda propriei dorințe de a se căsători, șansele Sofiei de a aranja o partidă bună erau destul de reduse. În fiecare an se afirmau noi și noi adolescente bune de măritiș, majoritatea dintre ele prezentând un mult mai mare interes pentru capetele încoronate și nobile decât o uniune cu mărunta și neînsemnata casă de Zerbst. Iar, pe lângă acest neajuns, Sofia nu se remarcă printr-o frumusețe ieșită din comun. La zece ani, avea un chip banal și o bărbie îngustă și ascuțită, pe care Babet Cardel o sfătuisese să o țină într-o poziție cât mai retrasă.

Nu știu dacă am fost un copil urât, dar îmi amintesc că mi se spunea deseori acest lucru și că, din acest motiv, trebuia să mă străduiesc să dau dovadă de virtuți sufletești și de inteligență. Până la vârsta de paisprezece sau cincisprezece ani, am fost ferm convinsă de slujenia mea, astfel că mă preocupa mai mult bogăția spirituală și prea puțin înfățișarea mea. Am văzut un portret de-al meu la vârsta de zece ani și pot spune cu mâna pe inimă că acel chip era urât. Dacă el semăna, într-adevăr, cu mine, înseamnă că nimic din ce mi s-a spus nu a fost o minciună.

Totuși, în ciuda perspectivelor modeste și a înfățișării banale, Sofia cutreiera prin nordul Germaniei, pe urmele mamei sale. Pe parcursul acelor călătorii, ea dobândi multe cunoștințe noi. Trăgând cu urechea la bârfele adulților, învăță genealogia majorității familiilor regale din Europa. Una dintre vizite i se păru deosebit de interesantă. În 1739, fratele Johannei, Adolf Frederic, prinț-episcop de Lübeck, fu

desemnat tutorele tânărului duce de Holstein Carol Peter Ulrich, în vârstă de unsprezece ani, rămas orfan de scurt timp. Băiatul provenea dintr-o familie influentă și îl aștepta un viitor strălucit. Era unicul nepot în viață al țarului Petru cel Mare al Rusiei și primul succesor la tronul Suediei. Cu un an mai mare decât Sofia, Peter Ulrich era vărul ei de gradul al doilea, dinspre partea mamei. Odată ce băiatul ajunsese sub tutela fratelui ei, Johanna își luă fiica și plecă în vizită la prințul-episcop. În *Memoriile* sale, Sofia îl descria pe Peter Ulrich ca fiind „o persoană plăcută, cu purtări alese, deși se vedea încă de pe atunci că avea o aplecare spre băutura”. Această descriere a băiatului de unsprezece ani era departe de a fi completă. În realitate, Peter Ulrich era mărunț, firav și bolnăvicios, avea ochi bulbucați, o bărbie inexistentă și un păr blond, rar, care îi ajungea până la umeri. Copilul era necopt atât fizic, cât și afectiv. Era sfios și retras, trăia înconjurat de meditari și de instructori, nu avea relații cu alții copii de seama lui, nu citea, iar, la masă, devora totul pe nerăsuflăte. În ciuda acestor metehne, Johanna, ca orice mamă de fată, nu îl scăpa din priviri și începu să îi crească inima în piept de bucurie văzându-și fiica de zece ani că vorbea, dezinvoltă, cu el. Apoi, Sofia își surprinse mama șușotind cu mătușile ei. Chiar și la o vârstă atât de fragedă, își dădea seama că discutau o posibilă căsătorie între ea și băiatul cel straniu. Nu o deranja câtuși de puțin, căci și ea își dăduse frâu liber imaginației:

Știam că, într-o bună zi, el va deveni regele Suediei, și, cu toate că eram doar un copil, titlul de regină avea o rezonanță nespuse de plăcută. Din acel moment, oamenii din jurul meu au început să mă tachineze în legătură cu el și, tratat, m-am deprins cu gândul că eram sortită să îi fiu soție.

Între timp, Sofia devenea tot mai atrăgătoare. La vârsta de treisprezece ani, era zveltă, avea un păr mătăsos, castaniu-închis, o frunte înaltă, ochi strălucitori de un albastru-închis, și o gură frumos arcuită, ca un boboc de trandafir. Bărbia, altădată ascuțită, era mai puțin proeminentă. Dar și celelalte calități ale sale începeau să atragă atenția: era inteligentă și ageră la minte. Nu toată lumea o considera neînsemnată. Contele Henning Gyllenborg, un diplomat suedez care o cunoscuse pe Sofia în casa bunicii ei din Hamburg, se arătase impresionat de inteligența ei și îi zisese Johannei, de față cu Sofia: „Doamnă, nu vă cunoașteți copilul. Vă asigur că posedă mai multă judecată și chibzuință decât vă închipuiți. Vă rog din tot sufletul să îi acordați fiicei domniei voastre mai multă atenție, căci o merită cu prisosință”. Cuvintele sale nu o impresionară pe Johanna, în schimb rămaseră întipărite pe vecie în amintirea Sofiei.

Adolescenta descoperea, încetul cu încetul, cum să se facă plăcută și, odată ce deprinsese această artă, începu să o pună în aplicare într-o manieră remarcabilă. Purtarea ei nu avea nimic de-a face cu seducția. Sofia – și, ulterior, Ecaterina – nu era nicio dată adepta flirtului; nu își dorea să stârnească dorințe trupești, ci o afecțiune caldă și înduioșătoare, de genul celei pe care i-o arătase contele Gyllenborg. Pentru a trezi aceste reacții în sufletele oamenilor, se folosea de stratageme atât de banale și nepretențioase, încât păreau aproape sublime. Ea își dădu seama că oamenii erau mai tentați să vorbească decât să asculte și, îndeosebi, erau mai tentați să vorbească despre